

Η ΑΦΗΓΗΣΗ ΤΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΗΣ ΣΤΑ ΟΚΤΩ ΕΙΔΗ ΝΟΗΜΟΣΥΝΗΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ (της Ζωής Νικητάκη)

✘ Έχει από καιρό ξεπεραστεί η αντίληψη πως ο έξυπνος και προικισμένος άνθρωπος, είναι αυτός που διαθέτει υψηλό δείκτη νοημοσύνης. Τώρα πια, όταν μιλάμε για έναν άνθρωπο με αναπτυγμένη ευφυΐα, καλούμαστε να γνωρίζουμε για ποια από τα είδη νοημοσύνης μιλάμε, σε ποια από τις ευφυΐες του αναφερόμαστε. Το 1984 ο αναπτυξιακός ψυχολόγος και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ, **Howard Gardner**, υποστήριξε πως δεν υπάρχει μια νοημοσύνη, κοινή για όλους τους ανθρώπους, για όλους τους πολιτισμούς και όλες τις εποχές. Αντίθετα, **υπάρχουν οχτώ είδη νοημοσύνης, καθένα από τα οποία πηγάζει από διαφορετικό τμήμα του εγκεφάλου.**

Πώς όμως μπορεί να συνδέεται η λειτουργία της αφήγησης των παραμυθιών με το ιδιαίτερο προφίλ της νοημοσύνης του παιδιού και την ανάπτυξη της πολλαπλότητάς του;

Τα παραμύθια παρέχουν στα παιδιά πολλαπλά ερεθίσματα, ώστε να αναπτύξουν αποτελεσματικά όλο το φάσμα της νοημοσύνης τους. Γνωρίζουμε ότι αυτά που μαθαίνει το παιδί ως το πέμπτο έτος της ηλικίας του αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό των νοητικών δεδομένων για την υπόλοιπη ζωή του. Έρευνες νευροεπιστημών των τελευταίων χρόνων μας λένε ότι η ποσότητα, αλλά και η ποιότητα ερεθισμάτων που δίνουμε στα παιδιά από την πρώτη κιόλας ηλικία, όχι μόνο τα τροφοδοτούν με γνώσεις, αλλά δημιουργούν και τις συνάψεις στα εγκεφαλικά κύτταρα, συνθέτοντας και δημιουργώντας τη βάση, στην οποία θα αποθηκεύουν πληροφορίες για την υπόλοιπη ζωή τους.

Κατά τη διάρκεια της αφήγησης ενός παραμυθιού απαιτούνται και

καλλιεργούνται τα περισσότερα, αν όχι όλα, είδη νοημοσύνης του παιδιού, τα οποία είναι τα ακόλουθα:

1. γλωσσική ή λεκτική νοημοσύνη
2. μουσική / ρυθμική νοημοσύνη
3. σωματική / κιναισθητική νοημοσύνη
4. συναισθηματική ή διαπροσωπική νοημοσύνη
5. ενδοπροσωπική νοημοσύνη
6. χωρική νοημοσύνη
7. φυσιολογική νοημοσύνη
8. λογική / μαθηματική νοημοσύνη

Η γλωσσική ή λεκτική νοημοσύνη

Η γλωσσική ή λεκτική νοημοσύνη **αφορά όλες τις λεκτικές ικανότητες του ανθρώπου και εδράζεται στο αριστερό ημισφαίριο του εγκεφάλου**. Εκδηλώνεται με την ευαισθησία στον προφορικό και στον γραπτό λόγο, με την ικανότητα εκμάθησης και ομιλίας διαφορετικών γλωσσών και τη χρήση της γλώσσας για την επίτευξη κάποιων στόχων. Τη νοημοσύνη αυτή τη διαθέτει ο ποιητής, ο συγγραφέας, ο ρήτορας, κλπ. Σαφώς και με την αφήγηση των παραμυθιών καλλιεργείται αυτού του είδους η νοημοσύνη, τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τον ποιητικό και συμβολικό λόγο των παραμυθιών, με τη φαινομενικά απλή και αλληγορική τους γλώσσα που είναι βαθιά ποιητική, όπως και ο προφορικός λόγος των παραμυθιάδων αλλοτινών εποχών.

... «Το παιδί ψάχνει να βρει σπίρτα για να ανάψει, να δει, αν έχει πραγματικά σκοτωμένο το θηρίο, αλλά δεν βρίσκει. Τότε, βλέπει ένα φως και φεύγει να πάει προς τα εκεί να πάρει σπίρτα, για να γυρίσει ν'ανάψει. Εκεί που πήγαινε, συναντά μια γριά που τύλιγε ένα μασούρι κλωστή και της λέει:

– Τι κάνεις εδώ;

Αποκρίνεται εκείνη:

– Τυλίγω τη νύχτα για να ξημερώσει.

Το βασιλόπουλο της λέει:

– Μα εγώ δεν θέλω να ξημερώσει, για να προλάβω να πάρω

φωτιά!...» [1]

Το παιδί γνωρίζει μέσα από τα παραμύθια τον θησαυρό της ελληνικής μας γλώσσας, την ποίηση που κρύβει μα και τη δυνατότητα να κατανοήσει μέσω αυτής τα μυστήρια της ύπαρξής του, μα και τα μυστήρια του σύμπαντος, τη δυνατότητα να συλλάβει τον κόσμο, ορατό και άορατο και να τον δημιουργήσει, όπως τον οραματίζεται.

✘ Η μουσική / ρυθμική νοημοσύνη

Η μουσική / ρυθμική νοημοσύνη εδράζεται στο δεξί ημισφαίριο του εγκεφάλου και εμπεριέχει την ικανότητα του ανθρώπου να νοιώθει τον ρυθμό, τη χροιά του ήχου, τη μελωδία, την ικανότητα για συναισθηματική έκφραση μέσω της μουσικής, είτε ως σύνθεση είτε ως εκτέλεση. Ωστόσο, η γλώσσα μπορεί να οριστεί σαν απλοποίηση της μουσικής, όπως μας λέει ο σπουδαίος μουσικός και Σούφι δάσκαλος Ιναγιάτ Χαν. Η μουσική κρύβεται μέσα στη γλώσσα, όπως η ψυχή κρύβεται μέσα στο σώμα. Και η γλώσσα των παραμυθιών έχει μουσική και ρυθμό, όπως ρυθμό έχει η ίδια η σύσταση του ανθρώπου, όπως ρυθμό έχει το Σύμπαν.

...«Ένας χρυσαετός πέταξε δεξιά του, απάνω απ'τα νερά, και χάθηκε στον ορίζοντα μαζί με κάποιες λωρίδες ομίχλης σαν να εξατμίστηκε. Έκλεισε τα μάτια και αφουγκράστηκε το τραγούδι

της θάλασσας:

Πέρα από τις λέξεις

πέρα από τη λογική

η χώρα της μη ύπαρξης υπάρχει

η χώρα της σκιάς και της φωτός

η χώρα της ηχούς και της ψευδαίσθησης

η χώρα των ποταμών, όπου οι άνθρωποι

έχουν χάσει το ποτάμι της ζωής μέσα τους,

το ποτάμι της ζωής

το ποτάμι της ζωής έχει χαθεί.»... [2]

Η σωματική / κιναισθητική νοημοσύνη

Ο παραμυθός κατά την αφήγηση μιλά όχι μόνο μέσα από τον λόγο, μα και μέσα από το σώμα του, από τις κινήσεις των χεριών του μα και ολόκληρου του σώματός του. Το σώμα του παραμυθά εκπέμπει το νόημα των ιστοριών του, ακόμα και σε κάποιον για τον οποίον η γλώσσα που εκφέρει, είναι ακατανόητη και έτσι οι ιστορίες και τα παραμύθια μπορούν να ξεπεράσουν τα όρια της γλώσσας. **Η κιναισθητική νοημοσύνη έγκειται στην ικανότητα παρατήρησης και μίμησης ή αναπαράστασης του παρατηρούμενου γεγονότος** και συνιστά κυρίως το δραματικό ταλέντο που διαθέτουν ηθοποιοί, χορευτές, χορογράφοι, μίμοι, παραμυθάδες, καλλιτέχνες που υπηρετούν την τέχνη της παράστασης, τεχνίτες, κλπ. Ωστόσο, αυτή η ικανότητα παρατήρησης και αναπαράστασης αποτελεί και ένα συστατικό σημαντικό στη διαδικασία μαθητείας του παιδιού. Μέσα από την αφήγηση των παραμυθιών παρέχεται στο παιδί η ευκαιρία να αναπτύξει τις κινητικές του δεξιότητες και να εκφράσει ιδέες, γνώσεις και συναισθήματα συνεργατικά με τον εγκέφαλο, συνδυάζοντας την αντίληψη με την κίνηση. Για τούτο και είναι σημαντικές και οι εφορμήσεις μέσα από το παραμύθι για δράσεις που μπορούν να κινητοποιήσουν, να καλλιεργήσουν και να αναπτύξουν τη σωματική νοημοσύνη του παιδιού, την ικανότητα του σώματός του να λειτουργήσει αρμονικά με τον εγκέφαλο και με τη βοήθειά του να επιλύει προβλήματα.

Η συναισθηματική ή διαπροσωπική νοημοσύνη

Η συναισθηματική ή διαπροσωπική νοημοσύνη βασίζεται στην **ικανότητα του ανθρώπου να καταλαβαίνει τους άλλους και εδράζεται στον μετωπιαίο λωβό και στο νέο φλοιό του εγκεφάλου.** Πιο συγκεκριμένα, συνίσταται στο να μπορεί να διακρίνει κάθε αλλαγή στις διαθέσεις, τις προθέσεις και τη συμπεριφορά των ανθρώπων που τον περιβάλλουν, ακόμα και αν οι αλλαγές αυτές δεν είναι εμφανείς. Να μπορεί να επισημάνει τους σκοπούς, τα κίνητρα και τα ενδιαφέροντα των ανθρώπων, τις πραγματικές ανάγκες τους και τα ιδιαίτερα χαρίσματά τους.

Διδάσκαλοι, παιδαγωγοί, χαρισματικοί ηγέτες, ηθοποιοί, γονείς, ψυχολόγοι, θεραπευτές, κλπ. βασίζονται στη διαπροσωπική

νοημοσύνη. Και ο παραμυθός διαθέτοντας αυτή τη νοημοσύνη, μπορεί να διαγνώσει σε κάθε στιγμή της παράστασης και του μοιράσματος των ιστοριών, τις διαθέσεις και τις ανάγκες του κοινού και ανάλογα να προσαρμόσει την εξιστόρηση των παραμυθιών του. Ο παραμυθός μπορεί να καταφέρει μέσα από την τέχνη του να μετασχηματίσει κάποια σημεία των πραγματικοτήτων γύρω του, ακόμα και να οδηγήσει στην ισορροπία ή την αποκατάσταση μιας ψυχικής κατάστασης δύσκολης ή μιας ασθένειας.

Το παιδί μέσα από τα παραμύθια μαθαίνει να παρατηρεί τις συμπεριφορές των ηρώων, τα κρυμμένα κίνητρα, τους σκοπούς, την αλήθεια τους, το δημιουργικό δυναμικό τους. **Μελετώντας τη συμπεριφορά των ηρώων του παραμυθιού, κατανοεί καλύτερα τον εαυτό του, αλλά και το περιβάλλον του,** λαμβάνει απαντήσεις για ζητήματα που μπορεί να το προβληματίζουν, να το στεναχωρούν ή να του προκαλούν ανησυχία ή φόβο. Ο τρόπος που ο ήρωας καταφέρνει να υπερβεί τα εμπόδια και να πραγματώσει το όνειρό του, ενεργοποιεί την εσωτερική δύναμη και το θάρρος του παιδιού, του μεταδίδεται το μήνυμα ότι μπορεί και αυτό να τα καταφέρει, να ξεπεράσει όλες τις δυσκολίες και τα εμπόδια που ως δοκιμασίες εμφανίζονται στη ζωή, όπως και στα παραμύθια.

Παράλληλα, ενεργοποιείται και η ενσυναίσθηση στο παιδί, η ικανότητα να μπαίνει στη θέση και των άλλων ανθρώπων, να επιχειρεί να κατανοήσει τις ανάγκες τους, τις επιθυμίες τους και να μπορεί να συλλειτουργεί, να συνονειρεύεται, να συνεργάζεται, να συνδημιουργεί. Η ανάπτυξη της διαπροσωπικής νοημοσύνης μέσα από τα παραμύθια βοηθά το παιδί να ελέγξει τα εγωιστικά του ένστικτα και επιθυμίες, να ενσωματωθεί πιο αρμονικά στην ομάδα των συνομηλίκων του, στην κοινότητά του τη σχολική, κλπ.

Η ενδοπροσωπική νοημοσύνη

Η ενδοπροσωπική νοημοσύνη δίνει την ικανότητα στον άνθρωπο να

εμβαθύνει και να κατανοήσει τον ίδιο του τον εαυτό, να επιτύχει το γνώθι σαυτόν μέσα από τη διαδικασία του ένδον σκάπτειν, της ενδοσκοπήσης και ενδοπαρατήρησης.

Αυτός που έχει προικιστεί με οξυμμένη αυτού του είδους τη νοημοσύνη, μπορεί να μεταφέρει τα συναισθήματά του με συμβολικούς κώδικες, να έχει τις δεξιότητες της αυτοσυγκέντρωσης, της επιμέλειας, της προσοχής, της υψηλής μεθοδικότητας στη σκέψη, της ανάγνωσης και της κατανόησης των εμπειριών του, εξωτερικών και κυρίως εσωτερικών και αυτών που αισθάνεται.

Και ο παραμυθός στηρίζεται στην ενδοπροσωπική νοημοσύνη του για να κατανοεί τους ήρωες των παραμυθιών που αφηγείται και να συμπάσχει με τα παθήματα, τις δοκιμασίες και τις περιπέτειές τους. **Ο παραμυθός ζει στην πραγματικότητα τον κάθε έναν από αυτούς τους ρόλους, τον ρόλο του βασιλιά, τον ρόλο του φτωχού μα προκομμένου ράφτη, τον ρόλο του θεόρατου γίγαντα που κολλά χρυσά φλουριά απάνω στα ασημοπράσινα φύλλα μιας ελιάς, τον ρόλο του ψαριού που μιλά μ'ανθρώπινη φωνή και αμέτρητους άλλους. Δεν δανείζει απλώς τη φωνή του στους ήρωες αυτούς, αλλά βιώνει μέσα από αυτούς τα συναισθήματά τους και τις εμπειρίες τους, πονά μαζί τους, αλλά και χαίρεται. Μερικές φορές συγκινείται και ίσως και κλαίει αφηγούμενος ένα παραμύθι, σα να αφηγείται τη δική του ζωή και τον πόνο που μέσα του κουβαλεί.**

Ο παραμυθός διαθέτει οξυμμένη ενδοπροσωπική, αλλά και διαπροσωπική νοημοσύνη και έτσι μπορεί να διατηρεί σε πνευματικό και ψυχικό πεδίο την ισορροπία των συνταξιδευτών του στο παραμυθοταξίδεμα λειτουργώντας με κάποιον τρόπο σαν οδηγός στο ταξίδι ή σαν θεραπευτής.

Έτσι και στο παιδί μέσα από την αφήγηση των παραμυθιών, του παρέχεται η ευκαιρία να αναπτύξει την ενδοπροσωπική του νοημοσύνη, να κατανοήσει τους ανθρώπους γύρω του καλύτερα κατανοώντας τον εαυτό του. Τα παραμύθια μπορούν να λειτουργήσουν σαν ένα θαυμάσιο εργαλείο αυτογνωσίας που μπορεί

να οδηγήσει το παιδί στο να αρχίσει να αντιλαμβάνεται κρυμμένα κομμάτια του εαυτού του, κίνητρα, σκοπούς, συναισθήματα, σκέψεις, οράματα και τελικά να επιτύχει το ζητούμενο κάθε ανθρώπινης ύπαρξης, που δεν είναι άλλο από το ταξίδι μύησης της ψυχής και τη γνώση του Ανώτερου Εαυτού, της αληθινής ουσίας της ύπαρξής μας.

Η ακρόαση παραμυθιών από πολύ μικρή ηλικία, βοηθά το παιδί να κατανοήσει την εσωτερική ζωή κάθε ανθρώπου και να αναπτύξει έτσι την ενδοπροσωπική του νοημοσύνη, αλλά και να δομήσει τη ψυχική του ισορροπία. Και εκεί ακριβώς έγκειται και η θεραπευτική χρήση και λειτουργία των παραμυθιών, στο γεγονός ότι μπορεί να βοηθήσει τον άνθρωπο να επανασυνδεθεί με τον πυρήνα της ύπαρξής του.

Η χωρική νοημοσύνη

Η χωρική νοημοσύνη σχετίζεται με την **ικανότητα του ανθρώπου να αναπαραστήσει το χώρο που βλέπει εντός του και εδράζεται στο δεξί ημισφαίριο του εγκεφάλου**. Τον βοηθά να παρατηρεί ένα αντικείμενο ή μια μορφή και να δημιουργεί συνθέσεις, αναπαριστώντας το με έναν ακριβή τρόπο.

Συνίσταται στην ικανότητα:

- της δραστηκής φαντασίας
- του καλού προσανατολισμού στον χώρο
- του χειρισμού των εικόνων για σκέψη και δημιουργία
- την αναγνώριση της σχέσης αντικειμένων και διαστημάτων
- την θεώρηση από διαφορετικές οπτικές γωνίες

Παρατηρείται η νοημοσύνη αυτή σε αρχιτέκτονες, ζωγράφους, γλύπτες, καλλιτέχνες, οδηγούς, καπετάνιους, εφευρέτες, κλπ.

Τα παιδιά με χωρική νοημοσύνη μαθησιακά μπορούν να αποδώσουν καλύτερα σκεπτόμενα με εικόνες, έχουν τη λεγόμενη οπτική μνήμη, οργανώνουν τις σκέψεις τους στον χώρο και συγκροτούν τις ιδέες τους πριν τις γράψουν. Τους αρέσει να σκέφτονται με εικόνες και να τις δημιουργούν. Τα παραμύθια μιας και έχουν έντονη εικονοποιϊα, παρέχουν στα παιδιά το πεδίο ανάπτυξης της

σκέψης με εικόνες και βέβαια ο άξιος παιδαγωγός ή ο γονιός που είναι αναζητητής στο μονοπάτι της αυτογνωσίας και θέλει να κατανοήσει καλύτερα τον εαυτό του και κατά συνέπεια και το παιδί του, μπορεί να συμβάλλει με κάποιους τρόπους μέσα από την αφήγηση των παραμυθιών στην ανάπτυξη της νοημοσύνης του χώρου του παιδιού.

Η φυσιολογιστική νοημοσύνη

Η φυσιολογιστική νοημοσύνη **συνίσταται στην ικανότητα του ανθρώπου να αναγνωρίζει και να κατηγοριοποιεί το φυτικό και ζωικό βασίλειο**. Τέτοια ευφυΐα διαθέτουν οι βοτανολόγοι, οι βιολόγοι, οι γεωργοί, οι γεωλόγοι, οι σεφ, κλπ.

Αυτή τη νοημοσύνη μπορούν να την αναπτύξουν τα παιδιά μέσα από την επαφή τους με τη φύση, με εργασίες που σχετίζονται με την παρατήρηση φυσικών φαινομένων, με τη συλλογή βοτάνων, την καλλιέργεια της γης, κλπ. **Στα λαϊκά μαγικά παραμύθια τα παιδιά έρχονται σε επαφή με τη φύση**. Εκεί τα πουλιά μιλούν, τα δέντρα τραγουδούν, τα ψάρια χορεύουν, τα ζώα συμβουλεύουν, η θάλασσα σε ταξίδια γνώσης καλεί και για το ανείπωτο μιλεί. Τα παραμύθια φτιάχτηκαν από ανθρώπους αλλοτινών εποχών που δεν είχαν ακόμα χάσει τη σύνδεση με τη φύση και τις στοιχειακές της οντότητες, που μπορούσαν να ακούνε τη φωνή των δέντρων, των ζώων και των πουλιών, που συνδεόμενοι με την εσωτερική φωνή τους, μπορούσαν να ακούνε και τη φωνή των κόσμων γύρω τους. Έτσι το παιδί μέσα από τα παραμύθια καλλιεργεί την ευαισθησία του σχετικά με το φυσικό περιβάλλον και αντιλαμβάνεται πως και η πέτρα έχει ψυχή και το δέντρο αγαπά και το πουλί δημιουργεί με τον ήχο του έναν κόσμο και μια πραγματικότητα μεταμορφώνει.

Η αριθμητική / λογική νοημοσύνη

Η αριθμητική / λογική νοημοσύνη **σχετίζεται με την ικανότητα της επαγωγικής και παραγωγικής ανάλυσης προβλημάτων, με την εκτέλεση μαθηματικών πράξεων, τον χειρισμό μαθηματικών**

συμβόλων και αριθμητικών σχέσεων, την υλοποίηση επιστημονικής έρευνας, τη συγκράτηση σειράς από λεπτομέρειες στη μνήμη. Φιλόσοφοι, μαθηματικοί, λογιστές, προγραμματιστές, ντετέκτιβ διαθέτουν τέτοια νοημοσύνη. Τα παιδιά που έχουν αναπτυγμένη την αριθμητική νοημοσύνη μαθαίνουν καλύτερα μέσα από αριθμούς και λογική σκέψη και αναζητούν την σχέση αιτίας αποτελέσματος σε κάθε πρόβλημα.

Τα εκπαιδευτικά συστήματα των περισσότερων δυτικών χωρών στηρίζονται στην ανάπτυξη κατά κύριο λόγο της αριθμητικής / λογικής νοημοσύνης και δευτερευόντως καλλιεργούν ένα μικρό τμήμα της γλωσσικής νοημοσύνης και εκεί ακριβώς έγκειται και η αποτυχία τους, στο γεγονός ότι παραμελούν τα υπόλοιπα είδη νοημοσύνης του παιδιού και έτσι δεν συντελούν στο να εκδιπλωθεί το ουράνιο τόξο των χαρισμάτων του παιδιού, να καλλιεργηθεί και να αναπτυχθεί ολόκληρο το δημιουργικό δυναμικό, με το οποίο έχει έρθει στη ζωή.

Τα παραμύθια συντελούν στην εμπλουτισμένη μάθηση και στην ανάπτυξη των περισσότερων όψεων της πολλαπλής νοημοσύνης του παιδιού. Και το βέβαιο είναι πως κατά τη διάρκεια μιας αφήγησης παραμυθιών καλλιεργούνται η γλωσσική, η μουσική, η σωματική / κιναισθητική, η σναισθηματική ή διαπροσωπική και η ενδοπροσωπική νοημοσύνη του παιδιού, όψεις που παραμελούνται από τα σύγχρονα σχολεία και έτσι το παιδί συρρικνώνεται, περιορίζεται και συνθλίβεται ως προς την ανάπτυξή του σε ψυχοπνευματικό πεδίο. Ας έχουμε όμως στο νου και στην καρδιά, και ας μην λησμονούμε πως το ζητούμενο είναι μέσω της παιδείας μας η πλήρης ανάπτυξη και καλλιέργεια όλου του ψυχοπνευματικού υλικού, με το οποίο έχουμε εξοπλιστεί και η εξύψωση και εξέλιξη της συνειδητότητάς μας σε ανώτερα επίπεδα από το υλικό.

Για τούτο, και τα παραμύθια, όπως και οι μύθοι από τον πλούσιο θησαυρό της πολιτισμικής και πνευματικής μας κληρονομιάς οφείλουν να κατέχουν σημαντική θέση στην παιδεία και στα σχολεία μας, μιας και εμφέρουν μυστικά κλειδιά για την κατανόηση των μυστηρίων της ύπαρξής μας, μα και των μυστηρίων

του κόσμου και των σύμπαντος.

Η ανθρώπινη ψυχή άλλωστε, όπως τόσο εύστοχα ο **Rudolf Steiner** εξέφρασε, χρειάζεται την ουσία των παραμυθιών να ρέει μέσα της, όπως το σώμα χρειάζεται τις θρεπτικές ουσίες να κυλούν μέσα στις φλέβες του.

Η ανθρώπινη ψυχή χρειάζεται τη χαρά πέρα από τα τείχη του κόσμου...

«Τυφλή ψυχή, οπλίσου με τον πυρσό των μυστηρίων, και μέσα στην επίγεια νύχτα θ'ανακαλύψεις το φωτεινό πανομοιότυπό σου, τη θεσπέσια ψυχή σου. Ακολούθησε αυτόν τον θείο οδηγό, και θα είναι το πνεύμα σου. Γιατί κρατά το κλειδί των περασμένων και των μελλοντικών ζων σου» [3]

[1]. Λουδοβίκου Ρουσέλ, «Παραμύθια της Μυκόνου», επιμέλεια: Π. Κουσαθανάς, εκδόσεις Δήμος Μυκόνου και Ίνδικτος[2]. Ζωή Νικητάκη, «Παραμύθια για της καρδιάς μας την αλήθεια», εκδόσεις Κονιδάρη[3]. Αιγυπτιακή Βίβλος των νεκρών, «Μεγάλοι Μύστες» Εδ. Συρέ, εκδ. Κάκτος

Πηγή/φωτογραφίες: Όμορφη Ζωή, omorfizoι.gr